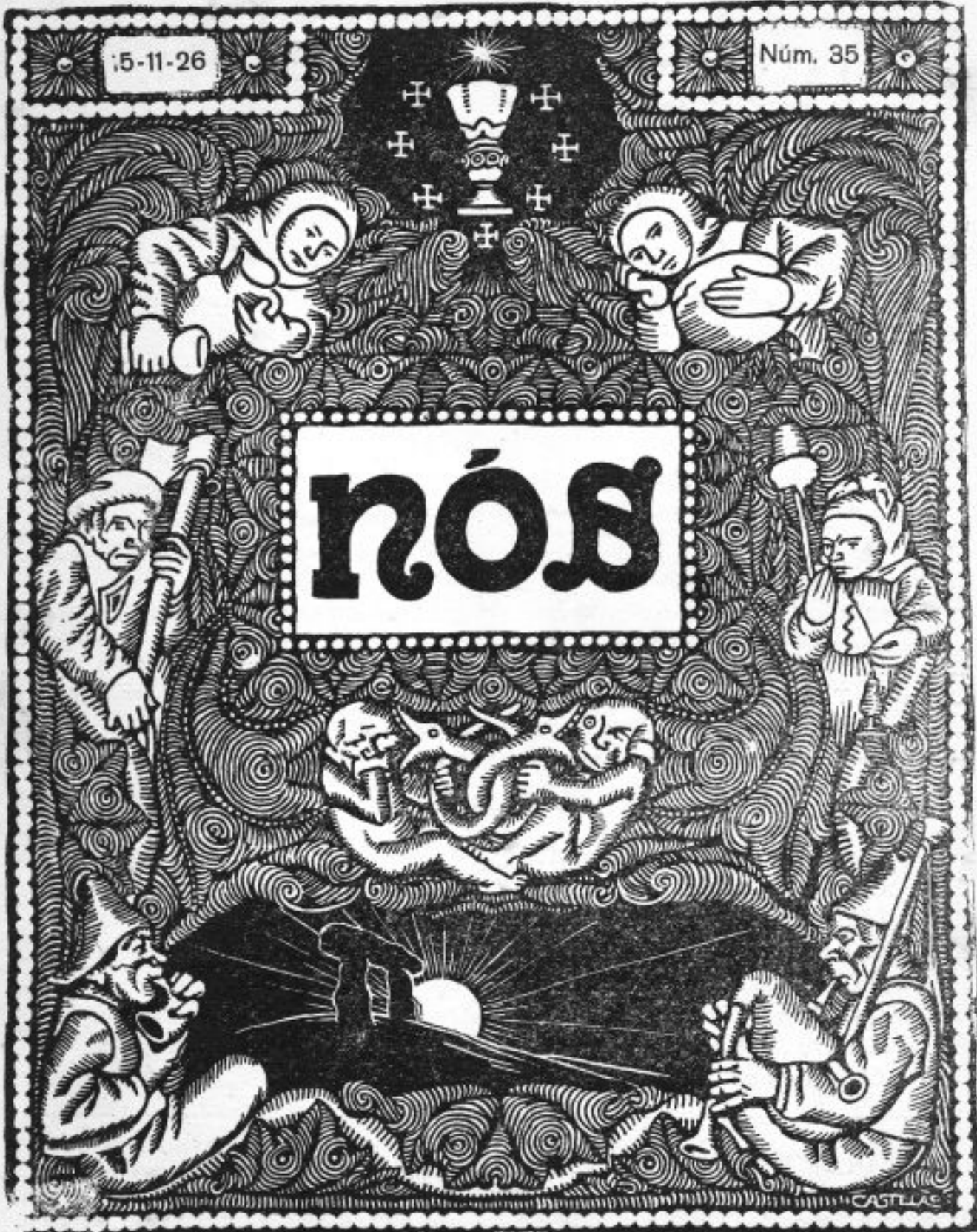

15-11-26

Núm. 35

nós

CASTELLAS

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDACCIÓN

Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas.
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Arxentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

OS PAGOS SON ADIANTADOS E OS GASTOS DE XIRO LE CONTA DOS SUSCRITORES

Este boletín non publica mais orixinas qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

SUMARIO

- Invocação*, por Anrique Paço d'Arcos.
O Nazonalismo de Choptn, por Magariños Negreira.
Unha nova vía romana, por Manuel Feruández Costas e Manuel Fuentes Canal.
Coleición de refrans de almanaque, por Uxío Carré Aldao.
A Edade do Ferro na Galiza, por Florentino L. Cuevillas.
Quod nihil scitur, tradución por Xan Aznar Ponte.
Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza
Os homes, os feitos as verbas, pol-a Redacción.
-

LEA VOSTEDE

A NOSA TERRA

IDEARIUM DAS
IRMANDADES

Administración Real, 36 - A Cruña

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano III ★ Ourense 15 Novembro 1926 ★ Núm. 35

INVOCACAO

(Da "SAUDADE MINHA", livro inédito)

Ó meus irmãos na Dôr, tristes pinheiros
Onde ecôa de longe a voz do mar
Numa toada lugubre e saudosa,
E onde o vento adormece murmurando
Não sei que extranhas maguas, que remotas
Saudades de outro mundo; ó pinheiraes
Erguidos numa ancia para o ceu,
Gesticulando á branca luz da lua!
Son vosso irmão na Dôr: eu tambem soffro
E como vós tambem, ós Desvairados,
Alongo os brazos para Deus e rezo...

—
Extacticos rochedos sobre a areia
Olhando o azul do ceu e o mar azul,
Vosso longo seismar quanto me doe!
Eu tambem soffro assim, ó pensativos
Rochedos meditando á flor da praia!
Em mim o mar se quebra num caixão,
Em mim a terra, empedernindo, morre,
E, olhando o mar e a terra, eis-me sosinho,
Abismado nas sombras do Crepusculo...

Ó sol morrendo alem, ensanguentando
A natureza inteira nesse bello
Dorido da partida; ó fogo extranho,
Eternamente morto e ressurgindo
Da mesma cinza escura eternamente;
Em chamas, como tu, eu me consumo
E ás vezes, sobre mim, a noite desce
E a dor e mais profunda ás horas mortas...

—
Sois meus irmãos na Dôr e quanto existe
Eu irmano tambem nesta saudade
Da vida que vivi alem de mim.
Voz das fontes chorando, e do arvoredado,
Ó lagrimas da pedra, ó dor das aves
Cantando á luz da lua e ao sol que nasce;
Ó Dôr de quanto existe, ó Dôr eterna
Irmã da minha Dôr que vem de Deus!

ANRIQUE PAÇO d'ARCOS

—
Lisboa

O Nazionalismo de Federico Chopín

Sin dúbida que a figura mais interesante e suxestiva da hestoria musical é a de Federico Chopín. Ao seu valor artístico, que o axiganta e fai sobresaír por riba de todol-os grandes músicos, engádese o prestixio persoal e o fondo valor psí-

quico dos seus sentimentos.

Esculcando a súa vida, atópase n'ela unha faceta, cáxegue esquivada no tráfeço da súa novelesca existencia, que fai xurdir cara il unha franca simpatía. Chopín foi nazionalista toda a súa vida. No seu peito latexaron decote xuntamente co amor á Arte, as ansias da liberdade pra súa inesquencible Polonia, traidora e cruelmente asoballada. Dende neno sentíu istas arelas, mais non puido chegar, como degaraba, a defender os seus ideais coas armas. Súa nai, Xustina Krzyżanowska, tivo varias razóns pra facelo arredar de Varsovia. Emilla, a irmán mais nova morrera d'unha afetzón pulmonar, e el - tan semellante a ela nos rasgos faciales e nos sentimentos artísticos - facía temer, pola súa pouca saúde, o mesmo desenlace; ben sabía tamén, que en canto escomenzase a loita, o seu fillo morrería sin gloria nin proveito pra súa patria. Por iso quixo que trocáse de aires e de vida. Ademais os homes das súas irmáns liñan cárragos púbricos e as súas manifestazóns nazionalistas comprometerían seguramente o seu porvir. E animado pol-o seu mestre Elsner, e cáxegue obrigado por súa nai, alonxouse de Varsovia, e fixo un recorrido artístico por Alemania e Austria, chegando a París no ano de 1831.

Alí tivo a ledicia de se atopar con Tito Woyciechowsky, íntimo amigo seu, que chega-

ra facía pouco fuxindo de Polonia, onde dirixira un fracasado movemento nazionalista. Axíña se puxo en contacto con todol-os seus compatriotas, con quen gustaba de parolar na lingua nativa e de lembrar as terras que tan fonda saudade lle causaban.

O nobre e sincero amor á Polonia, plasmouno Chopín nas «Polonesas», composicións musicas desenroladas de temas populares, que cultivou primeiro o príncipe Oginski, seguindo dimpois Lipinski e Maysender e logo Weber. Pero ninguén coma Chopín, soupo levar ó pentágrama o entusiasmo e grandeza valente d'un pobo que soupo de señorías e de conquistas. A súa primeira «Gran Polonesa» - di Carmela Eulate no seu estudo encol d'este músico - produxo no mundo musical unha impresión indescribíbel, algo así como si se ollara a estatua viva de Polonia, erguéndose soberbia no meio do París democratizado e afirmando coas notas dos seus temas nazionales que podía estar sometida, pero que non ficaba domada.

Achándose en Londres, - onde conquerira un dos trunfos mais grandes da súa carreira artística - reponéndose d'unha febre que o tivera entre a vida e a morte, recibiu a agradable visita do seu amigo e patriota Tito Woyciechowsky, emigrado en Inglaterra. A presenza d'iste valente e nobre polaco que con tanto fervor loitaba pol-a independencia da súa patria, e as longas parolas que os dous sostiveron, espertaron en Chopín, as añoranzas da súa asoballada Polonia, e sentíu os remordimentos da súa inatividade. Lembándose de que por amor á Arte, e por atender os consellos de súa nai, esquencera os berros doiridos da patria en peligro, chamouse cobarde e arelou a fortaleza e a ardencia d'aquel seu amigo a quen tanto admiraba, pra poñela ó servizo do ideal. Non podendo facer outra cousa, entregoulle a Tito a forte suma de diñeiro que lle valera o seu concerto na sã Broadway.

Mais tarde en París, axudou sempre e gastou

mottos miles de francos en protexer ós emigrados polacos. Manifestándolle algúns d'eles o sentimento que tiñan de lle ser tan gravosos, díxolles il:

- Xa que na insurrección de 1830 non puideron loitar pol-a patria, e oxe podo menos, por acharme doente e sin forzas, deixade siquera que pague iste rescate, e que axude a quen tan nobremente cumpre co seu deber.

A Federico Chopín, unecno unha íntima amizade coa condesa Potocka, compatriota sua, e nacionalista eisaltada coma il. Moitas seráns xuntábanse pra lembrar a terra lonxana e falar na lingua nativa. Chopín fuxía de todo-os xuntoiros e reunións onde tan agasallado e desexado era, pra se gorentar na doce emoción d'aqueles viaxes sentimentais, que en compañía da condesa facía a Polonia. Él sentado ó piano, preludiaba aires polacos, e improvisaba encol de temas nacionais; cantaba, dimpois ela, coa sua admirabel voz de soprano vellas cancións e cantos populares. Parolaban da patria asoballada e das calizas que tanto arelaban esnaquizar. E ó derradeiro, lian con santo recollimento os delicados e doces poemas de Mickiewicz ou de Witwicki.

Unha serán de outubro - por aquél tempo xa estaba Chopín atacado da doenza que o matou - en que se achaba na casa de Jorge Sand, n'unha d'aquelas reunións en que se xuntaban as primeiras figuras do arte e da literatura, sentíndose desacougado e nervioso, ergueuse silenzosamente e saiu da sã. Ninguén fixo caso da sua saída. Dirixiuse ó cabán prósimo en que acougaba o piano Pleyel, e púxose a preludiar os compases armoñosos do «andante espianato» da «Gran Polonesa». Os artistas e literatos que na sã, discutían de arte e de literatura, escoitaron as notas do Pleyel amortecidas pol-a lonxanía; de pronto ouzervaron que aquelas ían aumentando de intensidade,

multiplicando a sua potencia acústica; semellaban cen pianos soando a un tempo. De súpeto ouviron un berro gutural e o Pleyel ficou silenzoso. Chopín apareceu na sã. Traguía os ollos desencaixados, o cabelo revoltu, a faciana mollada de suor frio. Tremaba de terror e de medo. Preto d'unha hora estivo sin poder falar. Dimpois espricou a terrible visión que tivera. En canto escomenzou a tocar a Polonesa, sentiu que unha forza misteriosa lle enchía a i-alma de enerxía i-entusiasmo e que a lembranza da lonxana Polonia se recrecía no seu maxín. Unha névoa escura impldeulle ollar o que tiña diante. Mals de súpeto fíxose clara e Chopín puldo enxergar unha longa cabalgada de cabaleiros polacos ricamente armados a estilo do século anterior. Ao pasar, todos o ollaban fixamente. E il ben liú n'aquilla ollada que lle botaban na cara a sua cobardía. Quería parar de tocar mais non podía; unha forza misteriosa obrigábao a seguir tocando cada vez con mais forza. A través dos claros que os cabaleiros deixaban entre sí, abesullou as nevadas llanuras vistulianas. No istante de soar os derradeiros compases da «Gran Polonesa» a visión esfumouse no ar.

Unha vegada, achándose Chopín n'unha reunión en cas da condesa Potocka, dou a coñecer unha composición que a todos impresionou fondamente. Era a sua famosa Marcha Fúnebre. Cando rematou, ergueuse e dixo:

- Ista é a Marcha fúnebre da Polonia escravizada; pero algún día outro artista de xenio que leve sangue polaco nas suas venas, escribirá a Marcha triunfal da Polonia independente.

O 18 de Outubro de 1849 enterrouse Federico Chopín no cimiterio do Père Lachaise. O seu corpo cubriuse - como era o seu degaro - coa terra de Polonia, que dende que chegara a París, gardaba il como un tesouro.

MAGARIÑOS NEGREIRA

UNHA NOVA VIA ROMANA

existenza d'unha transversal que pasando pol-os vals do Tâmega e da Arnoya xúntase as vías 17 e 18 do itinerario d'Antonino, foi xa suposta entre outros, pol-os Sres. Fernández Guerra e Sanjurjo. O

primeiro citado pol-o P. Manuel Alves (1) fundándose na inscrición da ponte de Chaves, pensa qu'os dez pobos que n-ela figuran concurriran no tempo de Vespasiano pr'a construción d'un camiño ant'os *Lucenses* e os *Vettonnes*, por Iria, Caldas de Reis, Cusanca, Carballiño, Ourense, Verín e Chaves, e dende ali ó Douro.

O Sr. Sanjurjo (2) di o seguinte: «Aun debía unirse con la vía (refírese á Via Nova) más adelante de Salientibus otro camino que de Laza, por los Castros de Laza y de Escudro, había de ser uno de los más cómodos y quizá el único para los Aquiflavenses que hubieran de utilizar la vía para Asturica Augusta. Sea o no cierta la inscrición del puente Bibey, los Aquiflavenses tenían fácil acceso a la vía subiendo la cuenca del Tâmega y continuando por la del Arnoya, si existía este camino y en caso contrario, no podían utilizarla hasta después de dicho puente, sin cruzar las sierras de Queixa o de San Mamed».

O Sr. Sanjurjo, partindo do erro d'identificar a Salientibus con Baños de Molgas, levaba a

transversal dende os arredores d'esta localidade pasando por Castro d'Escudro, ata a Arnoya e seguindo despois pol-os vals d'iste río e do Tâmega pra rematar en Chaves.

Hoxe parece fora de dúbida, de conformidade co-a opinión de Blázquez, que Salientibus coincidía pouco mais menos co actual Arnúide.

Como se vé o Sr. Sanjurjo apolaba a súa suposta transversal en deducións lóxicas sin mais fundamento real que a existenza da ponte de Chaves, cuio orixen romano non se pode por en dúbida.

Nós que temos andado o val do Tâmega dende Chaves deica Castro de Laza, atrevémonos a afirmar a existenza da devandita vía romana.

No camiño que de Verín leva a Tintores, como o que de Retorta vai pra Laza e Castro de Laza, aprécianse sinais de camiño romano: ponte Pedriño sob' o Tâmega, en Malamá (Laza) está asentada en cimentos d'unha antiga ponte cuio orixen non podemos fixar, mais coidámolo romano.

Pro o que identifica sen lugar a dúbidas o camiño que nos ocupa, son dous miliarios

(1) *Estudios arqueológicos de Major Calistino Boga*, Arqueol. port. vol. XX, 1915.

(2) *Los caminos antiguos y el itinerario 18 de Antonino en la provincia de Orense*, Ed. de la C. P. de Monum. Orense, tomo II e III.

inéditos achados na dirección que aproximadamente debía levar a pretendida vía. Un foi atopado por nós en Tamagos, aldea situada entre Verín e a fronteira portuguesa. Ven a ter un metro de longo por 35 cents. de diámetro (lástima qu'a perda d'uns apuntes nos impida dar as medidas esautas das dúas pedras) e forma parte da fachada d'unha humilde casa situada no centro da dita vila de Tamagos.

Por desgracia esta posto de tal xeito que deixa coberta case toda a leenda da que pouco mais se pode ver qu'as letras ANT.

O outro miliario está no «Muiño da Veiga» entre verín e Vilela, a uns dez kilómetros do anterior. D'esta pedra tivemos coñecencia pol-o ilustrado párroco de Verín, Don Santiago Rodríguez. É meirande qu'o de Tamagos e d'il pode dar idea a fotografía I, na que se pode apreciar o desgaste natural da pedra a causa

de s'ataz a ela dende tempo inmemorial os ronzales das bestas que van ó muiño polo que é d'imposibre ou dificilísima leutura. Está disposta de forma qu'as letras quedan laveridas, como fáclilmente se pode ver na fotografía.

Ademais d'esta epigrafía, escrusiva das vías romanas, acháronse en difrentes épocas, perto da trasversal qu'estudamos, outras lápidas romanas, qu'anque por si soiles non presuponían a existencia d'unha vía, poden así e todo, contribuir a identificala. Temos á vista unha interesante monografía do noso amigo, o mestre Florentino L. Cuevillas en col da distribución da epigrafía romana non miliaria na provincia d'Ourense, e d'ela dedúcese que quitando seis, total-as inscripciós romanas da provincia están n-algunha vía ou trasversal.

A nosa trasversal conta deica hoxe a mais dos miliarios citados, con tres lápidas romanas: a d'Alvarellos, núm. 2.512 de Hubner, e 13 de Vázquez Nuñez; a de Abedes, número 2.522 do primeiro, e 14 de Vázquez Nuñez e unha ara inédita, descuberta por nós en Castrelo do Val, e que reproducimos na fotografía II. Áchase esta pedra n-un páño da casa do Sr. Sabaris do dito pobo; ten d'altura total 91 centímetros por 46 d'anchor e 33 de groso.

Parécenos bastante todo o dito pra deixar determiñada esta vía en liñas xerás. Non pudemos estudala en todo o seu longor, com'era o noso desexo qu'agardamos cumprir algún día; mais en tanto queremos deixar sentadas as nosas observaciós que poden servir de base pra ulteriores e mais concenciados traballos.

MANUEL FERNANDEZ COSTAS e
MANUEL FUENTES CANAL

FESTA DA LINGOA GALEGA

COLEIÇÃO DE REFRANS DE ALMANAQUE

LEMA:

«A anada non se pilla á carreira».

INTROITO

Refrán debe de se considerar como a primeira e a mais sinxela manifestación do arte popular, pois o elemento paremiolóxico foi o lazo de unión entre da lingua e da poesía do vulgo e da dos eruditos.

Contra do que pol-o xeneral ou común das xentes se coída é labor merecente e dina de sere louvada a de recoller as máisimas tradicións do campo que teñen por obxeto as prácticas da agricultura e da metereoloxía nas súas mutuas relacións, formando así eso que se chama:

Refrans do pronóstico

O *Refrán* é de todol-os tempos e lugares; pero en España non se lle apricou tal nome senon dempois de varios séculos de existencia.

O distinguido escritor Sr. Cotarelo y Mori nos di, nun dos moitos dos seus escelentes traballos, falando d'esta materia «que dende comenzos do século XIII hasta os mediados do XV, nosros refrans levaron o nome de *fabla*, *fablilla* e outros diminutivos do mesmo verbe: *parraña*, *partilla*, *verbo*, *viesso*, *palabra*, *retraire* y *exemplo* ou *proverbio*, o mais común de todos, sin que nin unha sola vez se haxa atopado co a voz *refrán*, que ao fin e á postre chegou a prevalecer».

Na nosa meiga terra galega son moitas e moi cursidosas, ao par que intresantes, as coleccións formadas d'esta ponla do *folk-lore*. Entre das, mais ou menos estensas, referentes aos refrans en xeneral citaremos as de R. C. (Ricardo Caruncho); Leiras Pulpeiro, Manuel Murguía, Pérez Ballesteros, Saco Arce, Marcial Valladares, Carré Aldao, A. de la Iglesia e outros.

Canto as coleccións agrícolas e metereolóxicas cumpre sinalarmos as de Alvarez Jiménez, *Pedro Merille* (Salvador Golpe) e Carré Aldao.)

Vaia pois, agora esta nova escolleita a lles facer compañía ás que deixamos ditas. Poderíamos facela mais longa e á mais concórdala coñ refrás d'outras comarcas e países, xa para facer resalta-la analogía do noso refraneiro cos alleos, xa para remarcal-as diferencias de concepto, habidos a desigualdade de condicións climatolóxicas e topográficas, como por exemplo no noso refrán:

Año de nevadas, año de fornadas.

que ten os seus similares en:

Any de neu, any de Deu. en Cataluña.

Año de nieves, año de bienes. en Castilla.

Anno de nevao, anno de pao. en Portugal.

Année ée neige, anne de bon grain.
en Francia; e

Annata nevaria, annata frumentaria.
en Italia;

mais que ten o senso contrario na provincia de Badajoz, onde:

Año de nieves, nunca lo vieres

e nas provincias andaluzas, nas que:

Año de nieves, año de bienes... en tu casa si los tienes.

Véxase, pois, a comenencia de facer ese estudio comparativo; mais non o creemos axeitado no caso presente e o deixaremos para mais adiante s'esta nosa colección tivera a fortuna de obter algunha recompensa.

••

Estivemos cavilando que forma poderíamos lle dar ao noso traballo e de pois de moito pensalo, pareceunos a millor a de xuntal-os refrans en diferentes grupos, que garden certa analogía. Dividímolos en

- I Referentes ao ano.
- II Pronóstico das estacións.
- III A Semán.
- IV Festas movibles.
- V Meses do ano.
- VI Predición do tempo.

Alá van, pois, no preuro da benevolencia d'un xurado digno e competente, nas mans de quen encomenda o seu traballo.

O autor, millor dito, recopilador.

REFRANS DO PRONÓSTICO

GRUPO PRIMEIRO

REFERENTES AO ANO

- 1 Ano de ameixas, ano de queixas.
- 2 • • amoras, ano de choras.
- 3 • • nevadas, ano de fornadas.
- 4 • • noces, ano de voces.
- 5 • • • , ano de mortes.
- 6 • • peras, nunca ecá veñas.
- 7 • • landras, ano de grasas.
- 8 • • saltón, ano de perdígón.
- 9 • • ovellas, ano de abellas.
- 10 • • xiadas, ano de parvas.
- 11 • • moita herba, ano de moita m....
- 12 • Seco tras de mollado, garda a lan e vende ao fiado.
- 13 Ano novo, vida nova.
- 14 A anada non se pilla á carreira.
- 15 Anadiña pouca, anadiña moita vai chegando unha co a outra.
- 16 Cando Deus quere dal-a anada, n'a tolle chuvia nin xiada.

17 Cando o ano entrare en domingo, vende o boicifo e merca millíño.

18 A Galicia a fame ven nadando, ou

19 A Galicia ven a fame nadando.

20 Cal o ano tal o xerro.

21 En ano de viño, compra ou garda viño.

22 En ano que moito chove, o labrador traballa mais que come.

23 Alá vai serodio con temperán, mais non na palla nin no gran.

24 Ano de laceiras, en cada esquina unha panadeira.

25 Nos meses sin r, marisco non comas, nin marisco merques.

26 Colleita mollada é meia anada.

GRUPO SEGUNDO

PRONÓSTICO DAS ESTACIÓNS

- 1 Dende Santos a Nadal é inverno natural, ou
- 2 Santos e Nadal, inverno carnal.
- 3 No inverno sobre todo o gando ha de estar ben comido.
- 4 No inverno non hay mal can, nin mala pólvora no vrán.
- 5 O inverno come e non cria.
- 6 Enxamio probe nace no inverno e no Mayo morre, ou
- 7 Enxamio probe no inverno nace e no Mayo morre (é o núm. 14 de Mayo).
- 8 No inverno sempre precura que de augoa non haxa fartura.
- 9 Dende que ven o cuco, fora pulço.
- 10 Dende as cereixas aos nabos, ben estamos; dende os nabos ás cereixas todas son queixas.
- 11 Augoa en Outono mata á seu dono.
- 12 A horta en Outono, mantén á seu dono.
- 13 Tral-o veraniño de San Mariño chega Nadal c'o seu inverniño.
- 14 Froles en Outono, fame en ano novo.
- 15 A verdura no Outono, coma a seu dono.
- 16 Día de San Mariño, probe o teu viño (duplicado no núm. 4 do mes de S. Mariño).
- 17 De pois de San Mariño deixa a augoa e bebe o viño (duplicado núm. 9 do mes de San Mariño).
- 18 Cando ven o cuco, ven o pra ao suco.

- 19 En inverno o gando sobre todo ha de estar ben alimentado (variante do núm. 3).
20 O sol no inverno sal tarde eponse cedo (véxase o núm. 17 de Xaneiro).

Outros moitos mais refráns hai que poderan ter cabida n-este grupo; pero os deixamos para os seus respectivos meses.

GRUPO TERCEIRO

A SEMÁN

- 1 Cando o Domingo chove dempois da misa, a semana enteira vaixe de risa (somella ao núm. 4).
2 A muller o Domingo e o millo c'o rocío.
3 Non hay Sábado sen sol, nin romeiro sin frol, nin dona, ou dama, ou Marica sin amor.
4 Se Sábado chove e Domingo ante misa, pol-a semán adiante verás que vesa (concorda c'o núm. 1).
5 Sábado a noite, Marica toma a roca ou a roupa.
6 En Martes nin te cases nin te embarques.
7 Traballadoriña dos días de festa, relóeche o c. por entre das xestas.

GRUPO CARTO

PESTAS MOVIBRES

- 1 Martes do Antroido ¿cándo has de vir? Casquiñas de ovos que habés de roxir.
2 O Antroido co as suas artes botou á San Matías fora do Marles (véxase Febreiro).
3 Cada Antroido, seu choqueiro.
4 A Pascua onde quixeres, e o Antroido onde as mulleres.
5 Por San Pedro da Cuadrela (cuadra gesima) sal a cobra da sua pedra.
6 Domingo de Ramos o que non estrena falanlle as maos.
7 Domingo de Ramos lava os teus panos que na semán de Pasión, lavarás ou non.
8 Se a procesión de Dolores sal, tamén salen as demais.
9 Altas ou baixas no Abril se n as Pascuas.
9 Por Pascua de Resurrección tres cousas non teñen razón: sardiñas saladas, castañas asadas e predicación.

- 10 Na semán d'Ascensión, tres días carne e tres días non.

11 Chuvia na semán d'Ascensión, cría nos trigos mouron; pro é un regalo, San Pedro c'o seu xerro; San Cristobó c'o seu cobo; Santa Mariña co a sua regazadiña; Santiago c'o seu canado; San Lourenzo c'o seu caldeirito penzo; Nosa Señora c'o a sua ola; e San Miguel c'o seu tonel (véxanse os números 17 e 18).

- 12 Durante a vintena de Advento, veñen á tempo, chuvia, neve e vento.

13 Cada cousa no seu tempo e os nabos pol-o Advento.

- 14 Pascuas molladas, moitas sobradas.

15 • enxoitas, nin poucas nin moitas.

16 Dempois da Pelengrina (primeiro domingo á partir do 8 de Setembro) o inverno ven axiña ou vense encima.

17 A chuvia na semán d'Ascensión leva o centeo e deixa o relón (véxase o núm. 11).

18 Chuvia na semán d'Ascensión, nin boa faba nin bon melón (véxase o núm. 11).

19 O traballo da Pascua arde como a ascua.

ARVERTENCIAS:

Nos refráns dos meses hay algúns que corresponden á dous ou mais de eles: uns van repetidos en cada mes e outros somentes figuran no primeiro a que fan referencia.

Así mesmo facemos notar a relación de uns con outros sinalandolles o número que teñen no mesmo mes ou o que levan n-outro, no que tamén se insertan.

GRUPO QUINTO

OS MESES DO ANO

Xaneiro:

- 1 N'hay lua cal do Xaneiro, nin amor como o primeiro, ou Luar o de Xaneiro, carliño o primeiro.
2 Xaneiro, xiadeiro.
3 Obreiro en Xaneiro, pan te comerá e obra non fará (contrario ao núm. 26).
4 Por San Antón, xa a galiña poa: pol-a Candelaria a mala e a boa.
5 Pito de Xaneiro vai co a sua nai ao po-leiro.

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

AS SÍTULAS E AS DOAS DE VIDRO

Villaamil e Castro atopou en terras de Mondoñedo uns anacos d'unha sítula de bronce, anacos por fortuna d'abondo numerosos pra que aquel arqueólogo chegara a determiná-la

Fig. 128

Fig. 129

(Restitución)
Fig. 130

(Restitución)
Fig. 126 bis

Fig. 131

(Restitución)
Fig. 127

sua forma do gelito que se reproduz na figura 125. Estaba esta peza provista d'unha tapa ou coberteira, e nos puntos d'unión das angas co caldeiro, presentaba unhas láminas decoradas

con espirás (fig. 126), (1) send'o seu conxunto case idéntico ó d'un exemplar bretón desatado no túmulo de Redher en Plougenmelen (Morbihan).

Outra clás de sítula que tamén debeu ser usada na nosa terra, é a que se ve no, repulgado da diadema de Ribadeo, de forma ovoide con grandes angas, boca estreita e unha especie de pé, semellante a un tipo itálico da necrópolis de Arnoaldi, que s'atopou tamén en Cowrins (Irlanda).

Compre afastar dende logo a opinión admitida hastra hai poucos anos, que consideraba as doas de vidro com'oujetos de fabricación oriental y-espallados no Oucidente pol-os mercaderes de Tyro e Carthago. Sábese hoxe qu'os Fenicios non manufacturaron o vidro hastra ben tarde e qu'a súa introdución na Europa é moi anterior ó comenzo das súas expedicións mercantis.

A industria vidreira ten, asegún se cree actualmente, a súa orixe no Egipto, e dende alí foise estendendo pol-o Mediterráneo pra rubir despois cara'o N, pol-os vieiros do estano e do ámbar. Produto d'importación na Edade do Bronce, o vidro principiou a traballarse no centro e no W do noso continente, ó parecer nos meados da Edade do Ferro, y-alcanzando a súa máxima aitividade no período de la Tene, en cujos xacementos alcóntanse d'abondo doas y-enfeites de moitas clases.

Pol-o que toca a Galiza, principal centro estannífero no alborexar da Edade do Bronce, é case seguro que dende cedo o comenzo d'iste metal houbera introducido n-ela os tubiños anelados qu'apareceron tamén no Argar e na Gran Bretaña.

Os tipos de doas que foron achadas na civi-

(1) Villaamil, op. cit.

dade de San Ciprián de Lás, singularmente abundante n-istes oujetos, son os seguintes:

A) Doas esféricas ou cilíndricas, de cor verde, con ollos incrustados a zonas circulares brancas y-azues.

B) Doas de vidro, de ruín fabricación, de cor azul e que se presentan sempre moi descompostas pol-a aución do tempo (idénticas moi semellantes alcontrounas Santos Rocha en Santa Olaya).

C) Doas de vidro circulares ou discoidales de cor amarelado, co vidro traslúcido e d'excelente fabricación.

Nos nosos jacimentos é pouco frecuente a aparición d'útiles d'uso industrial ou doméstico, en que són tan abundantes as estacións francesas de la Tene y-aínda o Castro asturiano de

Lás e depositado o segundo no Museu d'Ourense sen indicación de procedencia.

XVIII

A CERÁMICA

Fusaiolas e pesas de tear. - Teñen os oujetos d'esta clás que coñecemos, as formas ordinarias que lle son propias en case a totalidade das civilizacións protohistóricas. Esféricos, cónicos e mais frecuentemente discoidales, de sección bicóncava ou prano-convexa, non ofrecen nin pol-o seu getto costrutivo nin pol-o seu adorno reducido a sinxelas liñas riscadas, ningunha cousa digna de retel-a nosa atención.

Os vasos. - A circunstancia de ter apareci-

Fig. 132

Caravia, podendo enumerar somentes a iste respecto, unha fouce de ferro atopada no N de Portugal (1) y-outra de bronce alcontrada no Tecla, téndose achado tamén n-esta citania duas pinzas, varias agullas y-unha folla de coitelo.

Com'oujetos d'uso descoñecido, podemos sinalar un pequeno bronce cóncavo e rectangular, decorado con cadrados de cravos remachados pol-os dous lados e a lámina tamén de bronce c-os característicos círcos estampados procedente o primeiro de San Ciprián de

do tod'o material cerámico de que dispomos antr'as ruínas das citanias ou na área dos castros, onde soilo por casualidade com'en Santa Olaya, atópanse juntol-os testos d'unha mesma vasija, fai pouco doada a determinación das formas que temos que realizar case sempre por conjeturas, de seguridade moi relativa.

Contamos así e todo con dous ptes traballosamente refeitos que proceden do monte de Santa Tecla, e co jerro dentro do cual apareceron as arrecadas portuguesas do castro de Laudos, y-engadindo a istos elementos o que poidemos observar estudand'os testos recollidos

(1) Villamil, op. cit.

dos na cidade de San Ciprián das Láas, podemos sinalar já os seguintes tipos:

A) Ola grande, de paredes grosas, boca ancha e colar curto e pouco revirado. Atopáronse restos d'estas vasijas en San Ciprián das Láas e no Castromao, perto de Celanova (figura 126 bis).

B) Jerro cilíndrico, ó geito de bock e provisto d'unha anga acanalada (San Ciprián das Láas, (fig. 127).

C) Pote pequeno, de paredes finas, moi ensanchado no centro e con colar estreito e moi revirado (fig. 128).

D) Pote do mesmo tipo qu'o anterior e provisto d'unha anga (Santa Tecla e San Ciprián das Láas, (fig. 129).

E) Prato circular de bordes ergueltos e de paredes grosas (San Ciprián das Láas, (fig. 130).

F) Jerro sen angas yestrelado na parte central (Castro de Laudos, (fig. 131).

G) Jerro coa anga partindo da boca (figura 131 bis).

Todas estas vasijas están feitas a mau, e son de barro ordinario con moitos graus de cuarzo incruídos na sua masa; anqu'ás veces y-en restos de vasos pequenos, nótese un maor colado na sua escolla e preparación, pero todas elas presentan en general os caracteres propios d'unha boa coedura, o que fai sospeitar en contra do dato suministrado por Strabón, qu'os galegos da Edade do Ferro coñecían o uso do forno cerámico.

As decoracións prauticábanse por riscado ou por estampado, conseguíndose iste por meio d'unha rodíña que levaba entallado no borde o dibuxo ou por moldes negativos que se manexaban ó geito d'un sello.

Os motivos decorativos son pouco mais ou menos os mesmos qu'alcontramos já nas pedras esculpidas e nos adornos das loias. Circos sinxelos ou concéntricos, semicircos, eses, triángulos, losangos, espiñas de peixes, grupos de liñas, pétalos, pérolas ou riscadelas unguulares qu'a veces arrocegan o borde das vasijas.

Estas decoracións dispoñense case sempre en zonas hourizontás separadas por liñas riscadas ou saintes, sendo particularmente notabre pol-a sua identidade co-as cerámicas vilanovianas, a decoración en faixas de eses e circos cuia aparición sinala Leite no N de Portugal e

que tamén s'atoparon en San Ciprián das Láas. De todas elas dará millor idea qu'a descripción mais miuda os dibuxos da fig. 132

Coma se vé, non hai na nosa industria cerámica nin primores de fabricación incompatible co descoñecemento da roda, nin grande originalidade nos decorados, nin xiquera esmero na escolla e preparación dos barros. Son as nosas olarias protohistóricas rudas e sinxelas, y-o seu principal mérito é sen dúbida o de seren inteira e prenamente galegas.

En efecto, no meio dos vasos á roda do E, S e C da Península, decorados con pinturas, que si ben se limitan ás veces a zonas cooroadas d'amarélo e bermello, reproducen outras figuras de bestas pantástecas y-hastra s'arriñcan a repersentaren vivas esceas de caza e de combates, as cerámicas da nosa terra, feitas á mau y-adornadas con motivos geométricos riscados ou estampados veñen co-a sua presenza a sinalar unha separación antr'a nosa cultura dos Castros y-as civilizacións do resto da Península, y amostraren com'en Galiza ceibe d'influxos estranos, perduraron nas cerámicas coma nos demais oujetos, os vellos estilos hallstáticos e subsistiron deica a aparición das ánforas e dos barros saguntinos.

E co-esto, dou por rematado o meu traballo, que coma dixen ó principiár, non é mais qu'un intento de sistematización da protohistoria galega, época singularmente intresante já que n-ela a nosa terra aparece por vez primeira ós ollos dos investigadores, autónoma e diferenciada das outras regiós peninsulares.

Moito hai que facer e que descubrir ainda con respecto a iste período da vida de Galiza. Qu'iste meu labor d'oxe poida facer mais doadas as labores futuras e qu'os obreiros de mañá os alumee a mesma estrela que m'alumza a min, é o meu único desexo. Qu'os que veñan despois traballen coma nós traballamos pol-a santa Galiza, nai amorosa y-esquecida.

Ourense, a oito d'Abril do ano de mil novecentos vintecatiro.

FLORENTINO L. CUEVILLAS

Non deixe de mercar
COUSAS por CASTELAO
Prezo CATRO pesetas

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

Si aínda queres engader mais, os monstros qu'aparecen cada día, tantos e tan diferentes, sobre todo no nome, os sexos misturados antr'algúñas especies e en individuos d'especies diferentes; especies mixtas, com'o macho, do asno e a égoa ou do cabalo e a burra; o lleisco do lobo e a cadela; do touro e a égoa, o cabrito montés; os quales son vulgares antr' nós; do coito do can e a raposa, do tigre, da hiena e do lobo cos que din que se xuntan, debe resultar unha terceira especie, coma do camello co-a égoa, do galo co-a perdiz, e si é certo o que din do abutre co-a águia do que s'inxendra o oxifrago.

A mesma mistura ousérvase nos arbres e outras prantias, coma no caularapo, nas malopérsica e amigdalopérsica e moitas outras, nas que por médio d'un enxerto, outense unha natureza intermedia antr'o enxerto e aquela en que o inxiren; si por fin engadel-os troques nas especies, coma no trigo ven ás veces a cizaña, e d'esta tamén o trigo, e a avea do centeo; s'engadel-o troque de sexo n-algunhas persoas, d'unha virxe en varón, coma dixeron aquiles (Hipócrates e outros) faral-o asunto moi difícil, e non saberal-o *quid* nin o *quomodo* nin o *a que*, nin o *quare*. Aínda irenos o saberei eu.

E n-aquiles seres que non teñen alma, é mayor o cambeo, mayor a diversidade na xeneración e na corrupción. Ademais apártannos da ocasión de saber, os variados e encontrados, efectos da mesma causa; e pol-a contra, as varias, moitas e contrarias causas d'un mesmo efecto.

Un soilo exemplo (pra non ser prolixo de mais xa que no libro *In rerum examine* hanse discutir estas cousas con mais vagar) sexa pra ti a calor, o qual o mesmo enxendra que corrompe, quenta que enfria, branqueia que ennegrece, afia que en grossa, arreda que xunta, derrete que coalla, seca que mollia, enrarez que condensa, dilata que contraí, alonga que encolle, endoza que amarga, fai pesado que levián, dondo que duro, atraí que repele, move que detén, aleda que entristez. Pol-o derradeiro, que cousa hai que non faga a calor? Iste é a divindade subluar, a mau dereita da natureza, o axente dos axentes, o motor dos

motores, o principio dos principios, a causa das causas, o instrumento dos instrumentos, a y-alma do mundo. Non sin razón, nos comenzos da filosofía, creeron moitos dos antigos qu'o lume era o primeiro principio das cousas. Con razón chamou Trimegisto Deus ó lume. Con moita razón, Aristóteles púdolle chamar a calor do ceo, anque non creese qu'a calor do ceo fose Deus; e por iso n-iste punto é inxustamente censurado por Cicerón. Pois que cousa millor qu'o lume nos dará idela do poder e da virtude de Deus bó é omnipotente e unha imaxe da sua inefabre divindade? Il mesmo insinuouse pol-o lume, amostrándose a primeira vez n-unha ardente silva; e guiando c'unha columna de fogo pol-o deserto ó seu pobo predileito; e descendendo en lénguas de fogo sobr'a xuntanza dos seus eleixidos.

Ves cantas cousas; e así e todo, non é mais que un simple incidente, cuia razón com'a das demais cousas énos descoñecida. Como fai il soilo tantas cousas, É difícil d'entender e aínda mais difícil d'espresar, e difícilísimo ou cecais imposible as duas cousas. Distinguen íles o que é *per se* d'aquelo que é *ex accidenti*; ouxetan a variedade do asunto, calquera cousa das que é mais difícil qu'a primeira. Quén coñece esautamente esta variedade? Ningúen. Din somentes algunhas cousas probables; mais nada saben de certo. D'esto, despois. Agora abonda saber que nada se pode coñecer íntegramente.

Pol-a mesma razón; un efecto producido por causas contrarias, trai pra nós gran ambigüidade. A friaxe provén xa do movemento, coma na axitación do curazón, do torax, das arterias e da auga quente; xa da quietude, coma si o home descansa despois d'estar quente pol-o movemento. A calor o mesmo, do movemento da carreira; da quietude si descansa o curazón, ou si non moves a auga fervendo. A negrura da calor nos Etiopes; do frío no membro morto, ou por moito tempo suspendido, sobre todo si pol-a comprensión s'impide o tránsito do sangue pol-as arterias. A podre, de todas as calidades, agás a sequedade.

(Continuaráse)

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Adición á festa do 3 de Mayo, ou da Cruz, en Laza (Verín)

A nota que nos deu o Sr. Fuentes Canal e que publicamos no número anterior, temos qu'engader o seguinte:

«A Eva leva no brazo unha gueipiña chea de mazás, e vai flando, provista de roca e fuso. O Adán leva unha eixada ó lombo. Simbolizan asegún o noso comunicante - Don Manuel Fernández Costa o traballo a que foron condenados ó seren botados do Paraíso.»

Debemos considerar iste costume com'un resto das representaciós sagras da Edade Mela, ou Autos Sacramentáls, nos que se representaban esceas bíblicas, evanxélicas ou simbólicas. Tocantes ó simbolismo, no caso presente, debemos faguer notar o feito d'apareceren Adán e Eva na festa da Santa Cruz, sinal e instrumento da nosa redención da culpa qu'aquiles dous cometeran, pra nos lembrar a un tempo o pecado e o perdón, de xeito que a cerimonia ven simbolizar, en esencia, e d'outra maneira de ver cristián, toda a vida espiritual do home. O mesmo veñen representar moitos dos cruceiros da nosa Terra, que teñen na parte baixa da columna as figuras d'Adán, Eva e a Serpente qu'os atentou, de sorte que a Cruz, abaixo, é o arbre do Paraíso, e enriba, o arbre da salvación. Concorda co-a doutrina - sostida antr'outros, se me non lembro mal, por Catalina Emmerich - de ter sido feita a verdadeira Cruz, co-a mesma madeira do arbre do Paraíso, qu'estaba había moito na Piscina Probetia, a cuí as augas comunicara a virtude.

Mais isto non esprica os curiosos detalles, ceais o mais importante, da cerimonia de Laza. Pra elo teriamos que recuar moito no tempo, e irmos ós tempos pagaos, e d'istes ós mais primitivos. É ben sabido a parte principalísima que nos cultos antigos tiñan, e teñen hoxe nos cultos salvaxes, as representaciós, danzas e mascaradas representativas, da vida dos deuses e dos *totems*. O Cristianismo ó

orgaizal-as festas de carate popular, recollen unhas vegadas de boe vontade e outras pol-a forza de sobrevivencia dos costumes dos pobos, moitas cousas da paganía, hoxe de feito inofensivas, e ás que ademais, tendo perdido a súa sinificación antiga déuselle outra completamente diferente, axeitada ós novos tempos e as novas creenzas. Veleiquí un dos estudos qu'están por facer na nosa Terra.

V. R.

Os cigarróns

De Laza ven tamén o costume dos *cigarróns*, que s'estenden a Verín, e derradeira mente, tamén a Ginzo.

Son homes que saen pol-o entroido, c'un vestido imitante ó dos toreros, c'unha carantoña de pau, e un chapeu que semella unha interpretación do tricornio de fis do século XVIII. Ó lombo levan unha pelica d'ovella, na man un pau c'unha vixiga de porco inflada, e no cinto axóuxeres e campañás.

O *cigarrón* ten dereito a bater coa vixiga a todol-os que pasan e ninguén lle pode bater a il, faga o que faga. En troques, a xente anda atrás d'il aldraxándoo. Ás vegadas, xúntanse dous *cigarróns*, collen a calquera pol-as pernas, e lévano á taberna, e o interesado tenlles que pagar viño. Percorren moitas aldeas, e chegan nas suas excursiós delca os Milagros.

Fora da terra d'onde saen, levan diferentes nomes, ou houbo outros persoaxes imilantes n-outro tempo, porque en Maceda temos ouvido referir que pol-o entroido viñan os *felos* de Limia, vestidos com'os toreros, con pelica d'ovella, chocas das vacas no cinto e carauta e caperucho de pau, todo d'unha peza. Pedían carlos, e untaban os zapatos da xente co bergellón do porco.

O nome de *fenos* ou *felos* ouvímolo tamén na parte d'Allariz, sen referencia precisa.

Tamén sen podermos determiná-la local-

dade, aunque con referencia ás terras de Caldelas e Lemos, ouvimos falar dos *murrieiros*, que viñan de lonxe, vestidos do mesmo xeito, que pedían esmola e «sacaban as múrrias das pernas». Mais tarde, en Cristosende (concello de Parada do Sil) e na Teixeira, en Terra de Caldelas volvéronos falar d'un *murrieiro* que saía no entroido c'unha sorte de pantalla piramidal na testa, e cinto con chocas.

Non poden ter outro orixe os *choqueiros*, de que fala Picadillo, en *Pote aldeano*: «viste generalmente de señora, y le sirve de antifaz, bien una *filloa* o bien la piel de un conejo o liebre. Su característica es una borrachera de *caña*; y entra en el baile repartiendo palos a diestro y siniestro... Al *choqueiro* le está prohibido el uso de la palabra... puede dar gritos salvajes, saltar por encima de la concurrencia...» *Choqueiro* chaman ós *irrios* da Teixeira (Caldelas) que levan chocas. Efectivamente, o nome venlle das *chocas*, campañas ou cencerros. A verba é da mais crara derivanza céltiga, de *clocca*, que deu en francés *cloche*.

Os *Charúas* d'Allariz son hoxe máscaras fachosas que levan un pau pr'escorrental-os rapaces, chamándolles: «Charrúa, m... crúa!» Antigamente iban vestidos de colorts, c'un cinto de chocas, un zurriago de pelica e unha sorte de monteira, e iban pol-as aldeas pra que lle deran algo. Non sabemos s'a monteira era de pelica, ou a pelica pasou do corpo á punta do pau. Tocantes ó nome, temos ouvido asegurar que lles viñera d'un qu'había en Xinzo, que se vestía todol-os anos, e chamábanlle *Charrúa* d'alcume, o cal non pode ser certo.

O *Irrio* que vai diante da procesión da Virxe dos Remedios no Castro de Caldelas, leva unha carantoña de pau, un frac e pantalón, xeralmente a cadros de coores, reberetados de marelo ou bermello, e na mau un zurriago de pelica, selca antigamente de vexiga de porco, e corre ós rapaces que lle berran: «Irrio, irrio peliqueiro!» Non quita que o apelativo de peliqueiro lle veña de ter levado n-outro tempo a pelica ó lombo. Xa falamos mais enriba dos *irrios* ou *choqueiros* da Teixeira, sen dúbida relacionados co-iste. Os dous concellos lindan, e dend'o Castro, vése a Teixeira.

Don Manuel Fernández Castro entéranos de que o Abade de Castrelo do Val, Don Manuel Fuentes, n-un traballo publicado en 1912 no *Heraldo de Verín*, en col das antiguidades d'aquela vila, di:

«Sea o no cierta la inscripción del Puente Bibey, los *aquillevienses* tenían fácil acceso a la vía (refírese ó itinerario 18 d'Antonino) subiendo la cuenca del Tamega y siguiendo por la de Arnoya, si existió este camino, y, en caso contrario, no podía utilizarla hasta después de dicho puente, sin cruzar las sierras de Queija y S. Mamed. En este caso estaría más apoyada la opinión que hemos oído de que nuestros populares y antiguos *cigarrones*, fueron importados de las costumbres gentílicas de la Zigarrosa; por más que, aunque sea cierto que sólo existían en la dirección de la transversal que indicamos, y aunque es verdad que, a excepción de Verín, Laza y hasta los Milagros, donde los hemos visto, no se conocen tales *cigarrones* más que en la parte de Asturias que confina con Galicia, con el nombre de *Girios*, tan parecido al de *Gigurros* que eran los de la Zigarrosa, no alcanzamos la razón porque dicha costumbre no haya quedado en lugares más próximos al Forum *Gigurronum*»

Non hai dúbida qu'os dous nomes *Girios*, ou millor *Guirrios* - do que cicals ven o *Irrio* de Caldelas - e *cigarrós*, semellan derivación dobre de *Gigurros* ou *Guigurros*.

Ora, Fausto Vigil, estudando os *Sidros*, *Guirrios*, etc., astures, (*Boletín del Centro de Estudios Asturianos*, núm. 3) deriva a verba *Guirrio*, co-a sua equivalente leonesa e palentina *birria*, do vasco *oguzria* - nadal, pois os *Guirrios*, *Gidros*, etc., d'Asurias, saen pol-o Nadal. En Lena, hai os *narrones*, imitantes ós nosos *cigarrós*. O nome de *zamarrones* pódelles vir da vestimenta de pel ou felpudos, ou pode ser o mesmo de *cigarrós* alterado por contaminación fonética e influencia semántica da verba *zamarra*. Vigil cita os *zaharrones* de que fala a ley IV, tít. VI, Part. VII: «que cantan e facen juegos por precio».

A relación de todos estes costumes co-as danzas tolemicas prehistóricas foi xa indicada por Uria y Rin (*Sobre el origen de los Sidros, Zamarrones*, etc. *Boletín cit.* n.º 5) e é cousa qu'axiña se vé no feito de levaren unha pelica

d'animal, resto do primitivo disfraz co que procuraban imitar ó *totem*, asegún pode verse principalmente nos estudos feitos en col dos aborixes d'Australia, por Spencer e Guillen, e encol dos da América do Norte por Boas. Son os chamados ritos miméticos, ou imitativos, cos que se trata de producir un fenómeno imitándoo, pol-a maxia que Durkheim chama simpática, e Frazer homeopática. O mais corrente é identificarse co *totem* ou animal sagrado, vestíndose de xeito qu'un s'imita a él e facendo com'él fai. Isto atópase na orixe de total-as relixións pagás, e relaciónase ademais co-a felicidade e co teatro, que s'orixinou tamén d'esto. Salomon Reinach en *Cultes, mites et religion*, e Ridgeway en *The origin of tragedie* atoparon esto nos cultos gregos.

Efectivamente, nos *Misterios* tan sonados, dos gregos, especialmente nos d'Eleusis, representábase pol-os iniciados, chamados *mystes* e *epóptes*, a historia dos deuses. Igual acontecía no Exipto, asegún Lámbrico e Plutarco. Pois ben, os povos primitivos ou salvaxes teñen tamén asociacións segredas diferentes das totémicas, e aínda opostas – como os misterios opúñanse de certo xeito á relixión oficial – e os iniciados n-esas sociedades fan ritos e cerimonia miméticas, nas qu'ademais crían entre

elles un vencello artificial d'irmandade (Véxase: Lang, *Mith, ritual and religion*, Londres, 1902), o qual conservase aínda nas asociacións masonicas, coma proba de que nos mais diferentes estados de cultura atópase de coite certos pensamentos fundamentais – que ó cabo veñen a ser as *Elementargedanke* de Bastián – e de que ten razón a moderna socioloxía en estudial-os feitos sociais nos agrupamentos humanos que nos semellan mais perto do estado primitivo.

Pois ben: ó voltaren d'Eleusis iniciados nos misterios, o pobo ogardábaos en determinado sitio do camiño, e ceibaba contra d'elles os mais tremendos aldraxes, sin qu'elles poideran responder. Igual que pasa cos *cigarrós* co *irrio*, cos *charrúas*.

Non quer esto dicir, crar'estlá, qu'istes teñan orixe grega, senón qu'os cultos pagaos d'outros pobos e as supervivencias d'istes nos modernos pobos civilizados, teñen unha orixe común no estado pre-cultural da especie, do que s'orixinan as diferentes culturas. Pol-o tanto, temos que fillar os nosos *cigarrós*, *charrúas*, *irrios*, *choqueiros*, etc., e ós *quirrios*, *zamarrones* e *aguilanderos* asturiáns, ou nos ritos totémicos, ou nos das sociedades segredas primitivas.

V. R.

OS HOMES, OS FEITOS AS VERBAS

DO SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS

EMPRINCIPIOU o terceiro ano da súa fecundísima labouira o importante centro de cultura galega que honra a Compostela. Damos eiqui breve nota das sesións que se tiveron e dos traballos realizados no primeiro mes.

Inauguración do curso.

Foi o sábado 9 d'Outono, n-unha aula da Facultade de Letras. Doente o ilustre presidente do Seminario, Sr. D. Salvador Cabeza de León, presideu o Dr. Cotarelo.

O Segretario Sr. Tobío leu a Memoria do curso de 1925-1926; e o Censor, Sr. Filgueira Valverde leu unha relación dos socios ingresados e traballos leídos nas sesións.

Despois o mestre Cotarelo deu unha conferencia na que deu conta do achádego d'un incunábale compostelán, unha folia de reliquias, imprentada en 1495, en Santiago, por de la Passera, un dos impresores do misal de Monterrey. O qual veu a probar que Santiago tivo imprenta xa nos primeiros tempos, e non agardou a 1601, co.na pensaron moitos. O traballo do Dr. Cotarelo, sinxelo e conciso, foi d'unha erudición prodixosa.

Na mesma sesión foron propostos pra socios os Sres. Carré Aldao, Rodríguez González, Saenz Mon, Novás e Margot Sponer.

Traballos feitos na primeira sesión.

A selección de Catalogación Iconográfica dos Moimentos, cubriu mais de 500 papeletas de moimentos e catalogou 150 eirexas románicas.

Dos socios que residen fora de Compostela, recibíronse moitas comunicacións, papeletas bibliográficas e fotografías de moimentos.

Tamén son moitos os ouxetos que van recoilidos pra Museo Etnográfico.

Curso de Fonética.

Moi logo emprincipiará un curso de leicións en col de Fonética galega en comparanza coa dos demais idiomas peninsulares, a cãrrego de don Lois Tobío Fernández.

Sesión do Sábado 23.

N-ela leu o seu traballo de entrada o ilustre arquitecto diocesano e Director da Sección de Catalogación Iconográfica dos Moimentos, don Constantino Candeira. O tema foi: *Como murió el barroco en Santiago*, e é un traballo verdadeiramente dino de nota.

O Sr. Martínez López leu unha comunicación en col de *Unha poesía inédita e autógrafa de Pondal*.

Publicacións e outros traballos.

O derradeiro publicado é a *Síntese Xeográfica de Galicia*, de D. Ramón Otero Pedrayo que o Seminario publicou coa axuda do señor Portela Valladares. Foi publicada en *Lar* e a demanda d'eixemplares é ben grande. N-outro lado ocupámonos d'ela.

Logo se porá á venda *Hostia* de D. Armando Cotarelo, publicación tamén do Seminario.

O Director da Sección de Ciencias do Seminario Profesor D. Luis Iglesias, está rematando o seu traballo anual, que ha tratar de *Los insectos de Galicia*.

Desexamos ó Seminario unha brillante campaña centifeca no curso que comenza.

M. MARGOT SPONER

MARCHOU pra Portugal, despois de rematar o seu viaxe d'estudo pol-a nosa Terra, a distinta romanista alemã Margot Sponer.

Graduada na Universidade de Berlin, e adicada ó estudo da filosofía romana, a señorita Sponer adica ó idioma galego unha atención preferente. Ten cáxeque rematado un traballo de moito volume en col do galego antigo, traballo que nos amostrou, e pra o qual ten aproveitado todol-os documentos publicados da nosa Edade Meia. Despois d'ise traballo imprentado, conta adicar outro ó galego moderno, pra o qual xa recadou ben datos, e pra rematalo fará outro viaxe.

As suas impresiões de Galiza, así como moitos contos e ditos que recolheu nas suas andanzas pol-as aldeias, han ser publicados en NOS, que d'iste xeito honrarase coa súa colaboración.

Leve feliz viaxe a Srta. Sponer, e seipa qu'a compañía a nosa devoción garlmosa.

DIVERSIDADES

Pouco temos que dicir do Congreso Pedagógico da Cruña. Si nos debates qu'ali houbo, e nas conclusións qu'ali s'aprobaron, non s'atoparon en realidade ningunha novidade centifeca nin solución ningunha pra os problemas do ensino da nosa Terra, e si algunhas ponencias que ó privativo de Galiza se referían, non chegaron a leerse, en troques, o Congreso deu ocasión pra que algunha xente moza, disposta e seriamente preparada do Maxisterio,

da Inspección e do Profesorado da Normal, se vise, se coñecese e se relacionase.

N-Ourense celebrouse o centenario da publicación do primeiro volume do *Teatro Crítico* do P. Feixóo, c'un certame literario organizado pola Asociación da Prensa. O auto tido no teatro, no que fixo de mantenedor D. Anxel Ossorio Gallardo, foi solene e brillante, anque anacrónico. Comprendamente fora do espírito do noso tempo, que xa non gusta d'estas cousas.

Non hai forma de volver ós tempos do outro centenario, coma tampouco se pode volver ós tempos de Doña Emilia Pardo Bazán.

O PROBLEMA DA ETNOLOGIA

HEBREUS NA PROTO-HISTORIA DA IBERIA

Tódas as persoas un tanto versadas na proto-historia da Península Hispánica reconhecem o mistério, até aquí, impenetrável, de certas inscricións ibéricas.

E, de ha muito, etnólogos de valór finham chegado a uma conclusão dolorosa, que era a seguinte: Não vale a pena tentar a descifração dessas inscricións; são caracteres, de ha muito perdidos, de uma língua de ha muito morta, de un povo, de ha muito extinto...

E, perante o reconhecimento dessa incapacidade, enfrentava-se a esfinge e passava-se alem.

Ora, um sábio investigador portugués, após muitos anos de silenciosos e tenazes esforços, obrigou a esfinge a falar e conseguiu uma resposta e descoberta formidável.

E a descoberta é a seguinte:

As inscricións epigráficas, em questão, são documentos hebreus, gravados, en caracteres fonéticos, dos usados anteriormente a Edras.

O Sr. Major C. L. Santos Ferreira, o crédito investigador, a quem nos referimos e que realizou a maior descoberta epigráfica dos últimos tempos, na sua obra: *A Escrita Hierática dos Hebreus, revelada p(1) interpretação das Inscricións Ibéricas*, e cujo traballo fecundo motivou esta comunicación, foi mais longe ainda: Descobriu as letras hebraicas, correspondientes aos caracteres ibéricos e constituiu assim a tradución em hebreu moderno e em linguagem vulgar dessas inscricións, que se encontram em Bensafrim, Ossonaba, Castellon de la Plana, Ourique, etc., etc.

Tódas as persoas cultas comprenderão o extraordinario valor des'a descoberta, na triplíce forma, ibérica, hebraica e latina.

É claro que a historia da primitividade da Iberia, a partir dos estudos deste erudito inves-

figador, tem de tomar uma nova orientación, assim como o probléma dos iberos, assume proporções mais vastas e, sobretudo, mais claras.

Efectivamente, ¿quem eram os Ibéros?

Após o Scisma das Dez Tribus, manñem-se fieis as de Judá e Bejamin. Dispersam-se as outras. Viriam para a Ibéria e constituiriam o nucleo de uma imigração poderosa? Não nos compete e seria longo reproducir e comentar as interesantes e imprisionantes conclusões do investigador portugués e as conclusões filológicas, a que chegou, tão perfeitas e claras, como a historia de hebreus primitivos da Península, das suas lutas internas e contra Cartago, do seu contacto com o Arianismo, da questão mosarabe, etc., etc., questões, que o señor Major Santos Ferreira, utilizando as suas investigações e descobertas, aborda con lógica e criterio.

No entanto, prestémos-lhe homenagem, mesmo para que outros investigadores, e esse é o seu desejo a desenvolvam e adeantem, quanto possível...

João ANTUNES

LIBROS

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALIZA,
por RAMÓN OTERO PEDRAYO,
Cruña, 1926.

ISTE libríño, que é o IV volume da Biblioteca do Seminario d'Estudios Galegos, é o traballo d'entrada do autor n-aquel Centro da alta cultura galega.

É o primeiro traballo científico de Xeografía de Galiza que se fai con criterio moderno, ben superior a todo o que se ten feito n-iste orde na nosa Terra. E eso qu'aínda non é un traballo feito, senon un esforço, unha esquisse, e mais así e todo, leva xa todol-as ideias fundamentais pra un conceito esauto, preciso e verdadeiro de Galiza no orde Xeográfico.

Estamos eiquí lonxe da *Sulza española*, dos *fjords* das rias, e demais tópicos mentireiros com'andan por ahí adiante. Estamos diante d'un traballo científico feito por quen é artista. O traballo leva as seguintes seccións: a) *Xeoloxía*, b) *Relevo*, c) *Litoral*, d) *Clima e vexetación*, e) *Xeografía humana*, f) *Xeografía económica*, g) *Paisaxe*. Come se vé, o orde ven ser o mesmo qu'o da parte xeral da *Guía de Galiza*, do mesmo aurore; mais eiquí están mais desenvolvidas, mais feitas, mais adelantadas, e ademais leñen a ventaxa de levar cinco mapas ou croquis do autor, onde s'esprican as principais alineacións montañosas, o litoral, as rias baixas, o sistema fluvial do Miño Sil, e os outros ríos.

D'iste libro e da súa utilidade, só compre dicir unha cousa: xa hai por onde estudar en pouco tempo relativamente – porque si as 80 páxinas que ten léense en dúas ou tres horas, estudaas coma se deben estudar, que o millor é ollando o *Fontán*, servindo de guía os mapas da obra – xa hai por onde estudala Xeografía de Galiza. E xa hai por onde estudala conforme ós derradeiros adiantos da ciencia Xeográfica.

O MARISCAL, traxedia histórica en verso por RAMÓN CABANILLAS e ANTÓN VILLAR PONTE, dibuxos de Cebreiro, Ed. LAR, 1926.

Non imos nós agora pôr nos cornos da lúa un libro que, embora moito tempo esperado, embora a súa coñecencia fora deica hoxe un privilexio dos íntimos do gran poeta de Cambados ou do agudo ensayista da Cruña, non por iso deixa de ser coñecido e ter resoante sona cando aínda estaba inédito. Así, canto se poida dicir en loubanza d'*O Mariscal*, está xa dito pol-os millares, embora todo o referente a este libro pertenza aínda á tradición oral.

O certo é que *O Mariscal* ten na segunda renascencia galega, unha sinificanza única en canto expresión das mais fondas arelas da vida, do pensamento e da literatura da nosa Terra, no instante en qu'o concebiron seus autores. *O Mariscal*, en canto peza literaria, resume e pecha unha época da nosa literatura; en canto expresión ideolóxica, sinala o vireo por onde van os verdadeiros, ata o punto de qu'o podemos dar coma pedra de toque pr'a probanza das almas, e escollemos somente aquelas que gusten do *Mariscal* no seu segundo aspecto.

O Mariscal ten pol-o tanto unha importancia histórica qu'igual a o seu mérito. Crer'está que hoxe, a xente ha ver mais a emoción dramática e as belezas líricas da obra, e que o seu valor histórico ha aparecer despois, cando pasado-os anos se chegue a faguer clásica, e abrimola co respecto con qu'abrimos os *Queixumes dos Pinos*. Cando iso chegue, quen sabe si a historia non terá xa chegado a acadar a leenda, e si a *saga* de Pardo de Cela non estará feita historial con documentos? Anqu'elo, com'os autores saben ben, pouco importa. O mito crea; a historia non. E cando o mito s'envolve en resoancias d'ouro e ferro, coma nos bravos versos do Cabanillas, non hai sinon darlle a razón ós autores, cando poñen a leenda por riba da historia, podendo dicir nós co-iles e co ilustre folklorista catalán Rosendo Serra: «Embora a historia severa opoña as suas dúbidas, por riba d'ela latexa a y-alma da raza».

No *Mariscal* triunfa a y-alma da Raza, e así esplica o galeguismo fondonismo d'unha

obra que pol-a caste especial a que pertence – drama poético histórico – non pode por menos de lembrar outras do teatro castelán, as de Marquina especialmente, co-as que sosteu a comparanza, e das que se difrencia no mais íntimo e aínda en pormenores de concepción e execución, mais fina sendo tan forte. No *Mariscal* triunfa na fama a y-alma da Raza, por mais qu'a cabeza do Mariscal rode no patíbulo; e triunfa na obra que pra faguela axuntou os dous inxenios mais diversos e mais galegos que temos hoxe.

Pol-o derradeiro, o teatro noso ten co *Mariscal* unha obra cume, xénero novo eiquí, que non sabemos cando lograremos ver na escea.

V. R.

AS NOVELAS "LAR"

Xa leva *Lar* vinte e seis números. Dende *O Kallivera 30 HP* coa que se revelou Xulián Magariños un humorista intresante, un pouco da escola de Fernández Flórez, se cadra, saíron: *O consentimento*, de Luis G. Vicencio; *Desengano*, do poeta Pla Zubiri; *O home que deu vida a un morto*, estrana e atráinte pantexia de Leandro Carré; *A Coutada*, de Vicente Risco, boa novela anque teorizada de mais; *Xelo, o salvaxe*, de Fernández Armesto; *O Karma de Farruco Filgueira*, coa que se revela Anxel Romero Cerdeiriña, picado tamén pol-o berme do ocultismo, e *A filla da Patrona*, de Xan Xesús González.

Agora surtiu unha de Gonzalo López Abente: *Fuxidos*, que si ben non é mais que unha sluxela historia d'amores – o amor que prende no curazón indefenso d'unha rapaza nova, d'esas *viudas de vivos* qu'os seus homes deixan a pouco de casados pra marcharen pra América – desenvólvese nun fondo de mar bravo descrito con tan gráfica e perfeita sinxeleza, que lembra o das *Aran Islands* de Synge. É un acerto mais d'iste poeta do mar que é o López Abente. En total-as páxinas sintese o balbor e o aroma salgado e friento do mar de Muxía, que ó cabo remata por levar ós dous amantes, n-unha maruxía tráxica.

S. N.

REVISTAS

A GUÍA, Porto, números 37 a 48.

Ven iste volume inzado de doutrina filosófica, á que contribúen: José Sant'Ana Dionosio (*O Bergsonismo e o Nietzscheísmo*), F. Necton de Macedo (*Filosofía e historia da filosofía*), Leonardo Coimbra (*Liberdade e autoridade*), Eugenio Aresta (*O espírito contemporáneo*), Versos de Luis Cardim, J. de Almeida, Augustio Casimiro, Mario Beirão, Antonio de Sousa. Traballos de Vila-Moura en col de Mario Beirão, Hernani Cidade en col de

Garret, de Mendes Corrêa sobre antropoloxía e bioquímica e sobre unha gravura rupestre, de A. do Paço sobre indumentaria popular, de Luís Cardim sobre educación nos Estados Unidos. Deseños de Victorino Ribeiro e Antonio Carneiro.

BIBLOS, Coímbra, Xunho, Xulho, 1926.

SUMARIO: Dr. Mendes dos Remedios, *Finta para o pagamento do Perdão*. — A. J. de Costa Pimpão, *A Crónica de Guiné de Gomes Eanes de Zurara*. — Dr. Mario Brandão, *Contribuições para a historia da Universidade de Coímbra. Uma oração académica do Renascimento*. — Ernesto Donato, *Os reservados da Biblioteca da Universidade de Coímbra*. — Dr. Mario Brandão, *Uma carta acerca da viagem do Cardeal Alexandrino a Portugal. Livros de Portugal. — Varia*.

A NOSA TERRA, A Cruña, 1.º Outubro.

A interesante revista das Irmandades da Fala publica o seguinte sumario: Ao decorrel-os días: O que todo galego ten que saber, resume d'etnografía galega, A cancelón galega, por J. V. Viqueira; A casa onde morreu Rosalia; Estancamento e evolución, por Magariños Negreira; En poucas verbas; Nai Galicia! poesía de Carmen Prieto; No camiño de Santiago, por Xavier Pardo; A presidencia da Academia Gallega; Lecturas.

1.º Novembro 1926.

SUMARIO: No Congreso pedagóxico rexional, afinadas consideracións en col d'iste asun-

to, pol-a Redacción; *Duas opinións de Nicolás Berdialeff*, por Ramón Otero Pedrayo; *Bohemia galega*, por Magariños Negreira; *No camiño de Santiago*, por Xavier Pardo; *O teatro Catalán*, de redacción; *Para os da Terriña*, por Coroia González, unha dona que viveu a emigración e ergue a sua voz contra esta plaga da nosa Terra; *Homenaxe a Manuel Lorenzo*, reseña dos aitos celebrados no Ferrol en honor de tan enxebre gaiteiro; *Cousas*, por Victor Casas; *Os galegos en Chile*; *Hores viatgeres*; *Liñas de loito*; *Galo Salinas*, *Barcia Caballero* e *Luís Porteiro* — *Lecturas*.

ORIENTACIONES, Madrid, Julio, 20, 1926, número 1.

REVISTA que dirixe en Madrid o noso compatriano Francisco J. Fariña, e onde colaboran: Juan Guixé (Politeca), F. Rivera Pastor (Dereito), C. Pereyra (América), Manuel Abril (Bláctica), A. Marichalar (Literatura), J. O'Donnell e C. González y Torres (Teatro), Oscar Esplá e Gustavo Durán (Música), A. Fabra Rivas (Custios Socias), F. J. Fariña (Economía e Finanzas), Luís L. Ballesteros (Revistas) e Edgar Neville (Sports). Iste 1.º número enfoca a actualidade d'un xeito xeral moi atinadamente, respondendo ó programa qu'espón. Trai un estudo da obra pictórica de Solana, actualidás literarias e teatrás, en col d'unha sonata de Strawinsky, sobr'a organización internacional do traballo, etc.

Imprenta LAR. Real, 36 - A CRUÑA

Dr. MOSTEIRO

MÉDICO ODONTOLOGO

Medicina e Cirugia da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais completa de Galicia

SÁNCHEZ BREGUA, 5-1.º

A CRUÑA

Apartado 67

Teléfono urbano 78
Id. Interurbano 49

Fernández, Torres e C.^a

FERROS -- ACEIROS -- FERRETEIRÍA
MAQUINARIA AGRÍCOLA

Linares Rivas, 12

A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada
OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura que os de pruma e limpa millor
Véndense en todos os establecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios

M. Calviño
OURENSE

A mais económica de Galicia

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESI XEOGRÁFICA DE GALICIA
por Ramón Otero Pedrayo

SANATORIO QUIRURJICO
DIREITORES

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Crucero, ten todos os condicións precisas.—Practícase toda clase d'operacións.—Dolido de todos os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fondo, con voltaxe de 200.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auxilios, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera.—Lámpara de cuarzo pra sol d'allitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todos os compañeiros, previo consentimento dos directores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto
Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

1000

F. ROMAN E SACO DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

ADEQUIRA

SINZESSE: XEOGRÁFICA

DE: GALICIA: POR: P.

OZEIRO: PEDRAYO

TRES pesetas

SILLEINTRESA

OMARISCAL

Lénda tráxica-histórica por

Ramón Cabanillas e Antón Villar Ponte

Pídalo á Administración de LAR Real, 36 1.º - A Cruña a 3'50 pesets